

De waardendriehoek

In hoofdstuk 2 van de 7^e druk van Werken in Gedwongen Kader is benoemd dat de professionele missie voor forensisch sociale professional gericht is op het realiseren van het best mogelijke evenwicht tussen de waarden 'veiligheid, zorg en autonomie'. Dit is gebaseerd op de waardendriehoek, ontwikkeld door Lous Krechtig.

In de oude versies (druk 1 t/m 6) van Werken in Gedwongen Kader stond in hoofdstuk 2 de waardendriehoek toegelicht. Deze driehoek geeft inzicht in de centrale waarden die vaak spelen in de praktijk van forensisch sociale professionals. Omdat deze waardendriehoek in de nieuwe versie van het boek wel wordt benoemd maar niet uitgewerkt, is een deel van tekst van het oude hoofdstuk hieronder opgenomen. Deze tekst is geschreven door Lous Krechtig en Ed de Jonge.

Deze tekst is gebaseerd op een onderzoek van Krechtig en Donker (2013), die onder 22 reclasseringswerkers van het Leger des Heils nagingen wat voor hen de essentie van hun werk is. Welke waarden formuleren zij? Waar doen ze het voor? De vragen zijn wat abstract, het gesprek ging ook over concrete casuïstiek, waarbij twee vragen centraal stonden. Ten eerste: kan je momenten benoemen waarop je ervaart: "Wat ik hier doe, dat doet er toe, hier gaat het om in het werk"? En ten tweede: "Wat waren moeilijke momenten die je als een dilemma beschouwde, wat was daar in het geding, welke waarden stonden met elkaar op spanning"? Hieronder worden de bevindingen van die gesprekken samengevat.

1 Drie primaire waarden.

De zoektocht naar de essentie van het werk leverde een opvallende overeenstemming op: het werk gaat voor de betrokken reclasseringswerkers niet om één waarde, maar om drie waarden. Er zijn drie waarden die door bijna alle werkers worden genoemd, drie dingen waar ze 'het voor doen'. Het gaat om: zorg, veiligheid en autonomie.

Zorg

Alle 22 geïnterviewden noemden het realiseren van zorg als een essentiële waarde. Je bekommeren om iemand die zorg nodig heeft, iets betekenen voor een ander, mensen niet aan hun lot overlaten en 'helpen waar nodig'. Men verwoordde dit bijvoorbeeld zo:

"Waar doe ik het voor? Om te helpen. Ha, ha. Maar ja, dat is het wel echt. Het lijkt haast naïef hè?"

"Wat ik zou willen als me dat overkwam, is dat iemand tegenover mij zou zitten die echt oprecht begaan is met mijn situatie en echt zijn best zou doen om te kijken of ie me daarin kon helpen. En dat is dus ook wat ik doe."

Veiligheid

Een groot deel (17 van de 22) geïnterviewden noemden het realiseren van veiligheid als een essentiële waarde. Hierbij gaat het om begrenzen en bijsturen van reclasseringscliënten die anderen mogelijk schade kunnen berokkenen. Men zegt hierover bijvoorbeeld:

"De norm vanuit de maatschappij is wel: wat er gebeurd is, dat moet niet nog een keer gebeuren. En daarvoor zit ik er natuurlijk ook."

“Ik heb het idee dat ik mijn steentje ook bijdraag aan de maatschappij door met deze lastige doelgroepen om te gaan en toch te kijken of daar iets aan te veranderen is, zodat er minder slachtoffers vallen. Nou ja, of minder delicten worden gepleegd. Die kant zie ik ook.”

“Ik vind wel dat mensen verantwoordelijk zijn en de opdracht hebben zich maatschappelijk aanvaardbaar, volgens de regels van de wet te gedragen. En dat ze ook aangesproken moeten worden en bijgestuurd moeten worden wanneer dat niet gebeurt. Dat is in de loop van de tijd voor mij ook een belangrijke drijfveer geworden.”

Autonomie

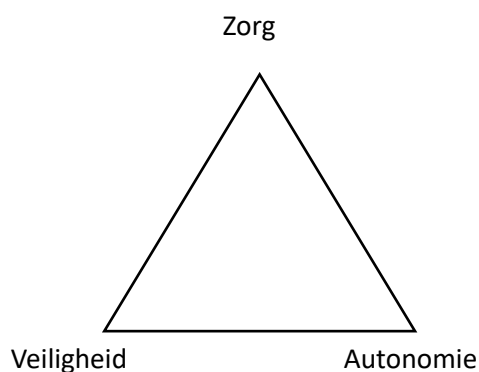
Een groot deel (17 van de 22) geïnterviewden noemde als essentiële waarde het realiseren van autonomie. Hierbij gaat het om het (her)vinden van de regie over het eigen leven, eigen keuzen kunnen maken, bewuste keuzen. Met daaraan gekoppeld: kunnen dragen van verantwoordelijkheid voor wat je doet, de consequenties aanvaarden van de keuzen die je maakt. Men zegt hierover bijvoorbeeld:

“Vaak zijn cliënten dat helemaal kwijt, ze hebben het gevoel dat alles hen overkomt.”

“Dat is zeker een belangrijke waarde voor mij: dat ik ze bij hun eigen kracht breng. Daar moet het vandaan komen. Die kracht heb ik niet. Ik geef ze geen kracht. Ik breng ze bij hun eigen kracht.”

2 De verhouding tussen de deze drie waarden

De centrale waarden die reclasseringswerkers zelf zeggen te realiseren zijn dus zorg, veiligheid en autonomie. De vraag die hierop volgt is hoe deze waarden zich tot elkaar verhouden. Liggen ze in het verlengde van elkaar, zijn ze met elkaar te verenigen, of gaat het om schurende waarden? Ook dit is gevraagd tijdens de interviews. Volgens de reclasseringswerkers kunnen de drie waarden samengaan, maar ook onderling op gespannen voet staan met elkaar. Hun reflecties kunnen worden weergegeven in de volgende driehoek. Er kunnen overeenkomsten en spanningen zijn tussen zorg en autonomie, tussen zorg en veiligheid en tussen veiligheid en autonomie.

Figuur 1. De waardendriehoek

Zorg en autonomie

Hier gaat het om het zorgvuldig zoeken naar de balans tussen leiden en volgen, tussen de cliënt zelf iets laten doen en iets voor de cliënt regelen, tussen de cliënt de regie laten voeren of als werker beslissen dat het zo niet langer kan. Je kunt teveel voor een cliënt doen, je kunt ook te weinig voor een cliënt doen. Het gaat om het vinden van de juiste insteek tussen 'betuttelen' en 'verwaarlozen'.

"Want er zijn echt weken bij dat ik denk: pff, waar ben ik in godsnaam mee bezig, ik word er zelf vooral moe van en de cliënten die doen niks. Dat is altijd wel weer het eeuwige dilemma met jezelf: wanneer kan je het loslaten, wanneer ben je iemand aan het redden en wanneer ben je zinvol bezig zeg maar. De ene keer gaat het beter dan de andere keer. En dat ligt soms aan jezelf en soms aan de cliënt."

Om de regie over je eigen leven te kunnen hebben, moet er volgens de geïnterviewden voor een aantal basisvoorwaarden gezorgd zijn. Cliënten zijn er vaak niet in geslaagd om dit zelf voor elkaar te krijgen. Als de taak voor de cliënt te groot is, dan moet er worden 'gezorgd'. Eerst het stressniveau omlaag, zorgen dat de ergste chaos in het leven van de cliënt is opgeruimd.

"Kijk, ik zeg ook wel tegen mensen: "Ik ga je niet vragen om te stoppen met gebruiken, nu je hier nog op straat loopt. Dat is een onbehoorlijke vraag. Ik ga eerst zorgen dat er een basis is. Wonen, eten en drinken. En dan gaan we verder. Dan ga je je vervelen thuis, dus dan moet je een dagbesteding, meer een sociale plek vinden in je buurtje waar je woont, noem maar op. Dan kun je verder uitbouwen."

Maar het streven is altijd om de autonomie te vergroten. Het is van belang om niet alleen te zorgen, maar te zoeken naar dat deel dat door de cliënt zelf kan worden opgepakt. Het gaat erom dat de cliënt positieve ervaringen opdoet. Dat kan alleen als de taak klein genoeg is om ook met succes aangepakt te worden.

"Toen zijn we een kaartje gaan kopen, ik zei tegen hem: "nou, schrijf maar op". Maar dat kon hij niet. "Schrijf jij het?" "Nee, ik ga jouw kaartje niet schrijven." Dus toen heb ik het voorgeschreven en hij heeft het nageschreven."

Zorg en veiligheid

In veel gevallen levert de combinatie veiligheid en zorg geen spanning op: werkers geven aan dat veiligheid een waarde is die vooral gerealiseerd wordt door de cliënt te helpen zijn problemen op te lossen, zijn leven op het goede spoor te krijgen of door een plek te zoeken waar de cliënt maatschappelijk acceptabel kan functioneren.

"Als iemand zijn leven op orde krijgt, dan is de kans dat hij delicten pleegt gewoon veel kleiner."

"Ik zeg ook wel tegen cliënten: "Alles wat je nu wint, dat kun je ook verliezen. En hoe meer jij wint, hoe beter het mij uitkomt. Als je niks hebt, dan maakt het je ook niks uit. Maar als je een eigen huis hebt, en je uitkering loopt, en je hebt een leuke dagbesteding, bedenk je dan wel, als je gaat jatten, dan is dat wat je allemaal verliest. En als je dan uit de bak terugkomt, ...kijk eens hoe lang het nu heeft geduurd voordat je zover bent."

Veiligheid door zorg dus, minder risico omdat de cliënt in een betere situatie verkeert en constructiever omgaat met zijn problemen. Maar soms gaat het niet samen. De reclasseringswerker signaleert bijvoorbeeld een toenemend risico en overweegt om de cliënt terug te melden, maar ziet ook de negatieve gevolgen van een tijdje in de gevangenis: als de cliënt straks weer uit de gevangenis komt, is hij weer terug bij af.

“Hij heeft bijvoorbeeld eindelijk redelijke huisvesting. Als hij dan voor 5 maanden vast komt te zitten, dan is hij zijn huis weer kwijt. Maar hij blijft wel bij tijd en wijle gebruiken. En dan kan hij agressief worden.”

Als zorg en veiligheid niet samen kunnen gaan, dan is voor de geïnterviewde reclasseringswerkers de ernst van het delict waarvoor gevreesd wordt een belangrijk criterium in hun afwegingen. In het algemeen gaat veiligheid voor zorg als het gaat om een ernstig delict. De cliënt wordt dan ‘kort gehouden’, strak gecontroleerd en als het nodig is teruggemeld. Omgekeerd gaat in het algemeen zorg voor veiligheid als het gaat om een licht delict. In het middengebied wordt per casus zorgvuldig afgewogen en vindt veel collegiaal consult plaats. Blijft het klemmen, dan wordt het meestal voorgelegd aan het Openbaar Ministerie (OM).

“Er komt een soort keerpunt waarop het niet meer zo belangrijk is hoe iemand zo is geworden. Dan zijn ze meer gevaarlijk dan zielig, zeg maar. Dat is iets waar je altijd naar moet kijken. Dat is ook wel een lastige, wanneer denk je: “Hij heeft problemen, hij heeft van alles niet geleerd en wat heeft ie nog nodig?” Maar het zijn ook mensen die hele vervelende en naargeestige dingen doen. Die anderen echt kwetsen en pijn doen. En soms meer dan dat. Tot waar is het iemand die nog mogelijkheden moet krijgen en vanaf waar is het iemand die geen mogelijkheden meer moet krijgen? Waar ligt dat punt? Daar kun je ook wel de mist mee ingaan, verkeerde keuzes, verkeerde inschattingen maken. Maar hoe weet je of je het goed hebt ingeschat?”

Veiligheid en autonomie

Hierbij gaat het om inperken van de vrijheid van de cliënt vanwege het risico dat hij of zij vormt, tegenover het geven van ruimte aan de cliënt om eigen keuzes te maken en te leren van fouten. Ook deze waarden zijn volgens de geïnterviewden vaak met elkaar te verenigen. Bijvoorbeeld bij cliënten die vaak impulsief handelden, zich slachtoffer van de omstandigheden voelden of geen controle voelden over het eigen leven. De reclasseringswerker werkt dan aan het bewust maken van de keuzes die zo’n cliënt maakt en probeert hem te leren om van tevoren goed af te wegen wat de consequenties zijn van zijn handelen. Dit kan leiden tot een grotere ervaren verantwoordelijkheid en tot bewuster handelen. De veronderstelling van de reclasseringswerkers is, dat dit leidt tot minder delictgedrag en dus tot meer veiligheid.

Als veiligheid en autonomie niet te verenigen zijn, dan is ook hier de ernst van het delict een belangrijk criterium. Is er een risico op een ernstig delict, dan krijgt veiligheid voorrang boven autonomie. Dan gaat dwang boven keuzevrijheid. Het OM kan worden verzocht om hier een rol in te vervullen. Is het risico op een ernstig (gewelddadig) delict laag, dan gaat autonomie voor veiligheid. In het tussengebied moet worden gewikt en gewogen en is collegiaal consult aan de orde.

“In de casuïstiek hebben we gesproken over een zedenklant, die op proefverlof zou gaan. Hij wilde dat verlof doorbrengen bij zijn nieuwe vriendin, die een dochter van elf heeft. De man staat bekend om kindermisbruik en kinderporno en die gaat wonen bij een kindje van elf. En die moeder en dat kindje die wisten van zijn delict. Ga je dan als reclassering positief advies geven over dat verlof? Dat gaat eigenlijk tegen al je gevoel in. Maar je weet ook: die man komt over twee maanden vrij, dan heeft ie niks meer wat hem kan tegenhouden. Wat weeg je dan af, welk besluit neem je dan? Daar hebben we het lang over gehad, dat was een hele lastige.”

De drie waarden zorg, veiligheid en autonomie kunnen dus onderling met elkaar op gespannen voet komen te staan. Maar die spanning blijkt vaak goed op te lossen. Uit de interviews kwamen niet veel situaties naar voren waarin een echt dilemma bleef bestaan. In de meeste gevallen zijn de waarden goed met elkaar te combineren. In een enkel geval blijft het klemmen. Dan moet zorgvuldig

afgewogen worden welk van de waarden in een concrete situatie de voorrang krijgt. Dat kan bijvoorbeeld in casuïstiekoverleg, moreel beraad of een collegiaal consult. Zo nodig wordt samen met het OM gezocht naar de beste afweging.

Tot slot een citaat waarin alle drie de waarden aan de orde zijn:

“Hij was een Harrie-in-de-warrie. Ik heb een onderzoek geregeld bij de forensische psychiatrie; daar kwam uit dat hij een schizofrene stoornis had. Als hij niet behandeld zou worden, dan was het risico groot dat hij de weg helemaal kwijt zou raken. Iemand die zo gek wordt, die is gevaarlijk. En het is een grote dreigende man, en als hij in zijn wanen zich bedreigd voelt, ik sta niet in voor wat hij iemand aan kan doen die daar niet om gevraagd heeft. Hij wou zelf niks, wilde niet in behandeling. Toen heb ik bij de rechtbank om aanpassing van het vonnis gevraagd, dat daar een verplichte behandeling in opgenomen zou worden. Hij was daar wel boos om, maar ik heb hem uitgelegd. Het is uit zorg, wij vinden dat er goed voor jou gezorgd moet worden.”

Hier is het gevaar, de veiligheid, een reden om de autonomie in te perken en zorg te regelen.

Literatuur

Krechtig, L. & Donker, A.G. (2013). *De morele dimensie van het reclasseringswerk*. Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Sociale Innovatie. [[link naar publicatie](#)]